

Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, VT 1893
: L 40:89 A /

Rydberg, Viktor,

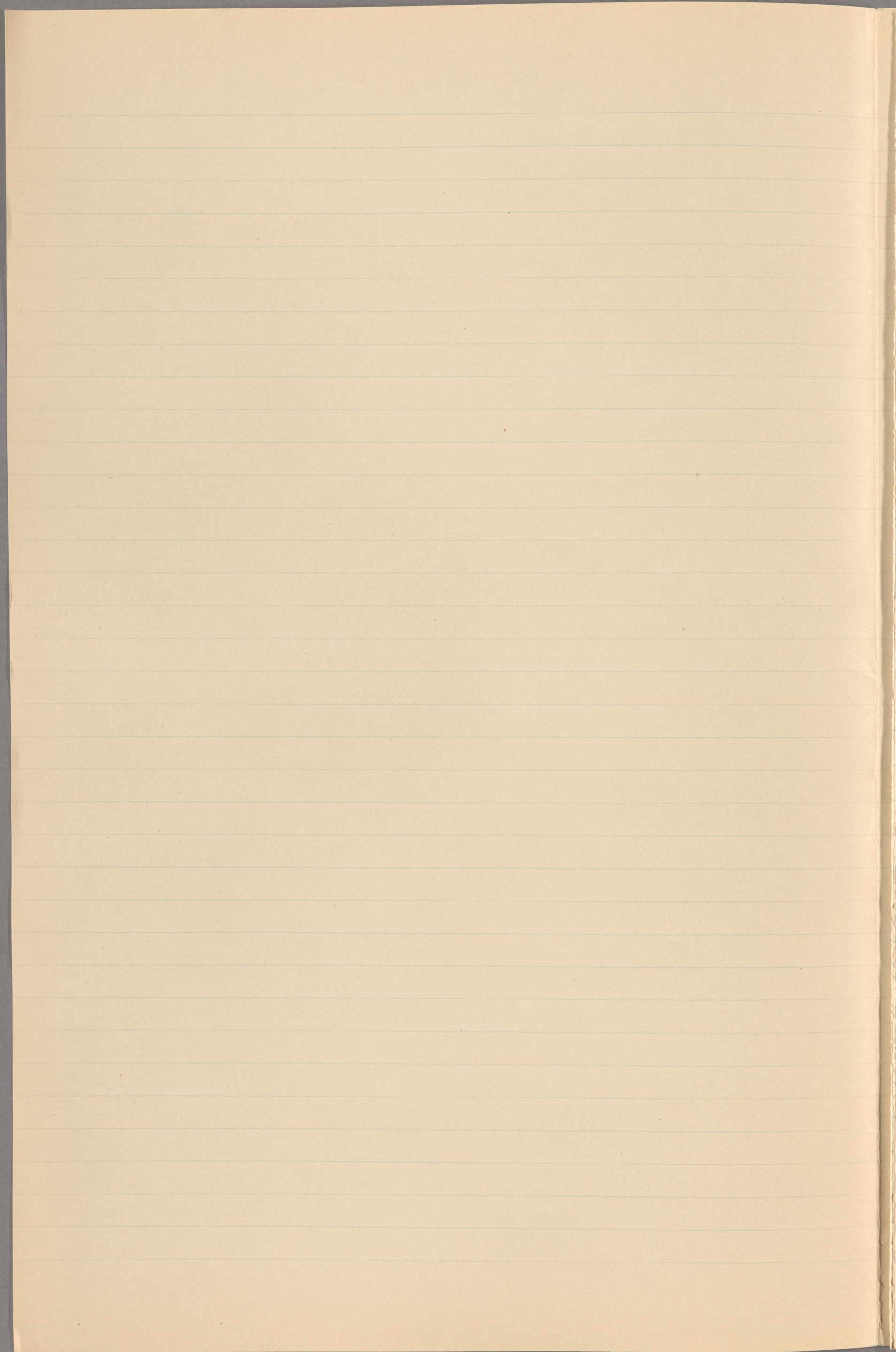
HS L 40:89 A

National Library
of Sweden

Nº 12

14/3 1893

Jag Vid en minstring af Hollands förnämste målare, kan och får "den lustige värdskevärd i Leyden" icke saknas, ehuru han skulle ~~sagas sakna~~ ^{vän utan} rättighet därtill, ifall man nämligen bedömde hm efter mängden af hans värdskevärd och med iltfört gjorda målningar, och icke vörte, att han och ^{verk af sin förmåga} skapat mycket betydande och originella ^{den bemärkta} mästerverk. "Den lustige värdskevärd i Leyden" är den benämning, som Jan Steen fått af gamla äldre tidg Konstnärsofver, och under ^{en} i förening med hithän hans minne förb. leprat hos det holländska folket intill denna dag, utstoppadt med anekdoter, som delvis ha sanning bakom sig, delvis och äro blotta uppfinningar.

Jan Steen föddes omkring å 1626 i Leyden. Hans farfader och fader hade varit byggare i Leyden. Fadern var en mycket förnuget man, af hvars affärsrinne och ordentlighet ^{och} som Jan gick i arf på sin fader. Gossen hade en beständigt aulag för målarkonsten, att fadern lät hm gå den farliga konstnärsgatan, s. talde till ära och rikedom för några, få, till fattigdom och nöd för många. Hans förste lärare var en i Leyden bosatt tysk, Nikolae Knüpfer, af hvars hand Stockholms högskolas galleri på Heleneborg eger en tafla, hvars ämne är hämtadt ur en gammal ^{märkvärdig} mycket intressant grekisk roman, s. då genom en prästs öfersättning blifvit allmänt bekant och mycket beundrad. Att denna af denna tafla var Knüpfer en ähta s. k. akademiker, och till konstnärlyndhet en lik Jan Steen som möjligt. Och icke trode man icke kunna spåra ringaste inflytande från hm, s. för öfrigt var en ganska kunnig och aktningvärd målare, på den unge, komiskt och humoristiskt aulagde Jan Steen. Från Knüpfer begaf sig Jan till Adriaen van Ostade och från hm till Jan van Goyen, en förträfflig och gedigne konstnär, s. jag förut hämligen utsvärligt skildrat. Hos v. Goyen anmälde han sig som kägud att se lära landskapsmåleri; men det påstads, att hans egentliga ärende var att få vara i närheten af van Goyens dotter Margareta, som han förälskat sig i. Hon öppnade i honom. v. Goyen och Jan triffes godt tillsammans och gingo efter en i ^{och för hufvudsak} atet ^{och} flitigt använd dag v. Goyen i sällskap till värdshuset enligt gammal holländsk målarsed. Men icke heller af v. Goyens roliga landskaper med deras ierliga luftton och rika stoffager återfinnas man ringaste spår i Jan Steens

14/3. 93.

i helt andra riktningar gäende måleri. Han fick emellertid sin Margareta till hustru. Hans fader, ^{den främste bryggaren,} gaf sitt bifall här till, att ^{med} Jan vilkor, att Jan skulle bli bryggare, ett yrke, s. bättre än målarens försörjde sin man, och Jan fick 10,000 gulden af hm för att sätta rörelsen i gång. Men Jan var omöjlig som affärsman, och hans hustru var i ekonomiska ting lika oförståndlig som han. Affären gick om kull. Fadern tillvillade den än en gång, förmodligen med samma påslid. Den gamle Steen afled år 1669, och Jan, s. samma år blef enkling, arfde hans hus i Leyden. || I detta hus var det som Jan Steen med myndigheternas beviljande öppnade ett värdshus. Den af hm målade värdshuskylten, föreställde predans gudinna med olivkvist. Jan Steen kunde icke klaga öfver ^{bländ} brist på kunder. De kommo i mängd till den glade värdshusvärden, ^{bländ} att hans gamla och nya väner, särdeles de i staden talrike, konstnärerna och bland dem en mängd fattiga konstnärer, som ^{och atelierlärlingar} frugo lepra ö dricka på hans bekostnad. Jan tillrog, att mat och vin och skämt ö godt lyne icke saknades. Där var han noggrann, men icke med att upplär betalningen. Hans gamla brygger omstälde en hel del bekanta konstnärer, s. voro tilldelade stamkunder, bland dem Jan Lievens, s. jag först om talat. Gärna infann sig också Frans ^{van} Mieris; huru det gick hm en kväll, sedan han lemnat Jan Steen, om talade jag i en föregående föreläsning. Det kunde hända, att Lievens kom midt till i natten till Jan, ~~och~~ ö vöchte honom, ^{och} då stekte de körs tillsammans och äto dem under jokulerande och skämt. Det kunde också hända, att sedan Lievens eller någon annan vän efter midnatt lemnat hm, han glömdes att låsa dörren. En ^{den} ^{tid} ^{innan} ^{han} ^{skulle} vid ett tillfälle, att en tjuf begynnade sig härpå och plundrade Jan och hans barn på alla gångkläder, s. juans i huset. I detta tillfälle påtröffades familjen om morgonen af en ung adelsman, s. Om morgonen märkte en af gossarne i Adams drägr springa till grannarne och låna kläder. || En sådan hushållning kunde i längden icke gå. Traditionen berättar också, att Jan Steen dog i fattigdom och nöd. Detta är likväl icke sant, det har de nya arkivforskningarna bevisat. Jan Steen ingick år 1679 äktenskap med Maria van Egmont, euka efter en bokhandlare. Från nämnda år visa Levasgilletts räkenskaper, att han ordentligt erlade sina afgifter till detta. Arkivforskningarna ha gälligtvis ådagalagt, att han till döddagar

14/3. 93.

egde sitt fädernesärfda hus, s. ärftder af hans afkomlingar. Det bör
 tilläggas, att ehuru det holländska Konstnärslifet den tiden företedde,
 mycken rikhet i vildhet, ingenting vidtadt kunnat lägga Jan Steen
 i hans lefnad till last. Han var en obekymrad, sorglös människa,
 som ^{dock} för ingen del firade sedebudon; ^{han} utan satiriserade öfver sig
 själf, och sina svagheter, att icke kunna i allo följa dem. Han var
 redlig, godkjärtad och enligt samtidas ^{i sitt umgänge} omständigen genialisk, gni-
 stande kvick, rik både på träffande ord och lustiga infall, i med-
 och motgång glad och ^{skämtsam} leende. Och när han år 1679 afled, efter-
 lemnade han hos Konstnärskretsarna och hos Leydens innevänare,
 ett minne, s. portleprat, utpyntadt med karaktéristika anekdoter,
 genom århundraden och närmast kan liknas vid hans till
 vår dagas kända porträtt, ett värdigt avsnitte med ^{en} öppen
 klar pannan, hvori bekymren icke ristat en enda fjära, en leende
 mun och ~~skalk~~ skalkaktigt plirande lifliga ögon.†

I djupet af sitt väsen gånade Jan Steen en världsförbättrare, som
 skändes att framträda i ord och later, emedan han väl insåg, att
 det för en världsförbättrare ^{sa gån är} här att förbättra ^{sig} är ^{hän} själf. Värld-
 förbättraren kunde likväl icke dölja sig. Han gaf sig leff i humor
 och satir, framför allt när han höll penseln i hand. Jan Steen,
 har med skäl blifvit liknad dels vid Cholière, dels vid Hogarth.

I sitt måleri var han ytterligt ojämn. Man kan förstå, att han
 ofta slafvade, då det ofta ^{mycket} kända, att ha händt, att han på två dagar
 måste ha en tafla, ^{färdig} för att på tredje dagen betala en kreditor, ty
 i penningförlägghet var han s. oftast. En af hans ^{ejaktid} gamle ^{my} stillfö-
 ritlige biografer berättar, att när Jan, då han var världshuvud, fann
 sina väntat ^{i det närbrante} förmå och sin ^{hän} Karol öfren, tog han ned världshuvudet,
 komnade dörren och satte sig att måla. Hade han så fått några taflor
 färdiga, gick han till vinkhandlaren, s. mottog dem i likvid och åter
 fyllde hans fat. Då hängdes skyltan åter upp, och dörren ställdes
 på vid gavel för de unga ^{och} gamla Konstnärer och andra,
 bekanta och obekanta, som flockade sig där omkring koron och
 sjöto af hans ^{vin} källare och hans skämt och betelade, om de så kunde
 och ville.

Höga ^{honom} betalning för sina taflor ^{hän} icke, och det var ej heller att ^{hän}

† Hans andra hustrus porträtt är måladt af en sedermera mycket uppskattad ö adlad konst-
 när Karl de Moor. Han framstälde henne i hennes finaste kläd; men därefter målade Jan Steen en
 förnyad med Kättaren på hennes arm.

14/3. 93.

vänta, då han hvorken för lofordade sina verk eller hade lust att köpla, utän tog hvad man bjöd honom. När man köpte den hos honom gjäf på värdskalet, skiftade betalningen mellan 20 och 50 floriner. Det var icke mycket; men det kunde den tiden hända, att en Rembrandt såldes till samma pris.

I samtliga afseenden är Jan Steen den märkligaste af Hollands alla genremålare. Ingen har så drastiskt och iakttagande framställt det holländska folkets seder och oseder; ingen har gjort det så humanistiskt, stumtäm och så satiriskt som han. Någon gång händer det honom, att när han vill predika med penkeln genom att framställa ett vanande exempel, det komiska momentet, som kan ligga i den situationen, han vill framställa, öfvervildigar honom ~~det~~ så att intrycket snarare blir skrittretande än firmansande. Än äro stegrar sig satiren hos honom till något demoniskt genialt. Med vid starka taflore alstrat han, när han får tid & ledighet därtill, ^{äro} mästerverk, s. påminna om Gabriel Metsu, Rembrandt, utdr. v. Ostade och Pieter de Hooch, ja sådana, s. vittna om reubensdiktans kraft och om en sådan förgjort, att de kunde hänga vid sidan af venetianernas. Han finner oss till holländska folkfester och barnfester - när han & oss om de ritnämde, blir han gjäf till lyuset s. ett älskligt barn - till bröllof, samt in i stolar, i kök, i ärbara och i osäkrade värdskalet, till charlataner, spelare, drinkare, till lustiga meniskaer, till aktningssvärda handverkare och hedersliga borgare, och till unga sjuka damer, s. mottaga besök af läkaren. I många nya taflore är det honom icke nog att framställa en målningssvärd situation; han vill, s. jag nämde, och så predika, och hans framställningar bli då symbolisk-allegoriska med sedelärande myfse. Han vill ~~Det~~ är fördevant man jämfört honom med Molière och Hogardt. Äfven med Bellman har man jämfört honom, synnerligen då han ~~sitt~~ framställer dryckenskapens för ^{svärmen och} förfärliga följder.

Skizsa. Som en taflore med denna teodas, s. pinus i stadsodens riksmuseum, ^{pinus i affilau. Här på bordet.} ~~isras här i affildning.~~ Den är känd under namnet: "Efter dryckeslaget." Medan det värda par, s. utgör framställningen kaffredpersoner, befinner sig i olika stadiet under vasetts inverkan, tager värdinnan på stillet mannes rok i pant för betalningen. Ett par ^{progr} marskalkar, holländska motstycken till Mottetlowitz & fader & Bergström,

14/3.93.

sugas i dörren. På skåpet hänger en teckning, s. föreställer en äggla
 bredvid ett färdt ljus. och auspelar på en annan tafel af Jan
 Steen, hvarmed han illustrerat ordspåket: "Brillor och ljus, kvar-
 till tjära de, när äggla lihväl icke vill se?" Andra ordspåk, så
 som han illustrerat, äro: "Om de gamla njunga, så njuga de unga," eller
 "Så fort om vunnit, så fort förrunnit." Därsåpor, latter och svaghet
 af alla slag ^{var} ~~är~~ han i stånd att måla på finskrickande sätt; oskyldig
 glädje har han målat med samma förmåga att uppvisa lifligt glada
 och älsklige ^{scener, ~~offert~~ med tendens, äro där, att i skärpa moraliska bud.}
 scener, ~~offert~~ med tendens, äro där, att i skärpa moraliska bud.

Bäst lär man känna Jan Steen i Amsterdams gallerier. Där ser
 man kanske bäst hvilken måttare han är både i koloriten och i gjält-
 uttrycket, ehuru hans satiriska lyne emellanåt förlidar honom att karri-
 kera.

N: 254. I Amsterdams riksmuseum ^{finn} bland andra äro den tafel, s.
 visat här i afbildning: "Nyk flicka i hennes läkare," utmärkt
 både i gjältuttryck, stoffbehandling i kolorit. Haag museum äger en
 af hans mest ryktbara målningar: "de fyra befrödlidare," äro en
 en familjegrupp, föreställande Jan Steen själv med hustru och barn,
 alla njungade och musicerande, en illustration till ordspåket: "Om
 de gamla njunga, så njuga de unga." För öfrigt är Jan Steen yppuligt re-
 presentand i engelska samlingar, och taflor af honom saknas ej heller
 i de tyska och de nordiska. Stockholms nationalmuseum äger två, s.
 lihväl njuga endast en svag föreställning om den ^{intressanta} ~~hans~~ måttaren. Stockholms
 högskolas galleri på Helsingborg har en. Engelsmännen i Stockholm
 för Jan Steen
 äro uttagligen på hans gjältfärdighet med deras egen Hogarth.
 Katalogen på de veck han efterkommat upptager närm 500 - ett
 afgörande bevis för att den lustige världensvärden i Leyden
 aldrig lät vinstjukan och den glada kamratkretsen förlida sig
 till lättja. Hade han varit lättare, skulle han såredigen ^{bevarat} icke
 den friskhet i lyne, som höll stånd mot alla lifligt veder-
 värdigheter och som uten trippel nåddes af hans goda hjärta, hans
 geniala blick på lifvet omkring sig och den tillspänhet och
 det intresse hans omgifning vinde honom, ehuru man annars
 honom i ekonomiskt afseende för en slarf och en allt för numrer
 och ~~verklig~~
 person för att kunna räknas till det mer äredda borgerskapet,
 eller vidan han var, vidan han lefde och målade, har han blifvit till en
 typisk, kängestalt, som kvarn han folk eller konsthistorien vill undvika.

14/3.93.

6 6
Eke lång tid efter hans död började hans tefflor
N: 256. Då jag i predagans föreläsning mildrade F. W. i värde,
af en mer stego de, när i förlidet århundrade var Josua Reynolds,
Englands store målare, framhållt som Steens utmärkta begåffning,
hans klärbuskkonst och hans rikhet i primpfningen. I nitändta
afseende jämförde Reynolds honom med Rafael. Nu ser man bättre
målnings afseende i pekniert afseende överlägsna

N: 207 N: 256. Då jag i predis föreläsning mildrade ^{Gerhard} F. W. i värde, Ter Borch,
nämnde jag, att han hade en lärjunge vid namn Kasper Netscher
skän på Heidelberg. På tal om hans ^{hans} Steens familjebild: "som
de gamle nyunga, så pipa de unga", har samma ordspråk äfven före,
huru gifvit nederländska målare ämnat till tefflor. Då jag icke är i
tillfälle att visa Steens i pågående bild, visar jag här en annan
af Jakob Jordaeus, s. afled 85 år gammal år 1678, ett år före
Steen. Tefflan är i sitt slag förträfflig, helhetstrycket ^{starkt} kortligt, de
båda gamla i sin musikaliska ifver kortliga. Det nybildliga i tefflan
verkar icke kallt eller ständigt. Her allen konstens att allegoriserat uten
att bli kallt eller abstrakt har ingen bättre än den Steens förhåll.

N: 256. När jag mildrade Gerhard Ter Borch nämnde jag, att
bland hans förmärkte lärjungar var en ung man på Heidelberg vid
namn Kasper Netscher. Enam tyck till börden, räknas han som full-
ständigt tillhörande den holländska konsten i närhildt staden i Haag,
hvars mest lysande representant han varit i andra hälften af 17de årh.
Netschers moder, som var borgmästarens i Heidelberg, Veltens dotter, hade
med sin fader, ^{vid} gift sig med en bildhuggare Netscher. Några år ^{direktor} var hon
enka med fyra barn. Det var under 30-åriga krigets pinsakliga tider,
som härdt hemsökte äfven Heidelberg. ^{När} Svare kom år 1684 in-
ryckte i den nya stift af Tilly plundrade staden, helade de som besjörre;
men slaget vid Nördlingen bröte kappet om bättre tider på skam, och
åter kom hemsökelse på hemsökelse. ^{Slutet} F. W. Netscher flydde med sina barn,
till ett landkastell. Kastellet blockades, två af hennes barn dogo inom
dens marm af hunger. Med en liten dotter vid handens och den lilla,
Kasper på armen lyckades hon natttid smyga genom belägringslinien
och undkomma. Hon vände vände sig till Nederländerna och kom till staden
Arnhem, där en rik man, dr. Tulkeus, fick se Kasper och, intagen af
hans väcker och intelligenta utseende, erbjöd sig att uppföras honom.

14/3.93.

Doktern ville göra honom till en lärare; men Kasper ville bli målare och fick sin vilja fram. En släkting till Ter Borck förskaffade honom plats i denne utmärkte målares atelier, mästarens i Konversationsstycken, och i den mindre porträttbranchen. Där lärde sig Netscher finmåleri och stoffmåleri i grund och förvärfvade alla de tekniska färdigheter, som kunde göra honom till en målare på modet, en gästlig hos den fina världen. Sedan han lemnat Ter Borck, hade han emellertid en svår tid att genomgå, innan han hannit förvärfa sig rykte. Han var rikad i konsthandlarnes händer ö näste arbete för vinna lön att leva. Emellertid fann han medel att göra en resa till Rom; men hann icke längre än till Bordeaux, där han förälskade sig i och blef gift med dottern till en där bosatt holländsk matematiker. Under tiden hade han rykte vuxit, och när han återvärdt till hufvudlandet och bosatte sig i dess hufvudstad Haag, vandt han målaren på modet, funtens och diplomatens porträtt, och förvärfvade stor förmögenhet, icke till af Kon. Karl II till England, men oflög arbetet och fortrette sig i Haag göra genrebilder ö porträtt, 2. förbjerte den fina världen. Under tiden satte hans store lärare, Terborck, som borgmästare ö målare i den lilla, på världsvindlet afbildade utstaden Deventer, och om han talade mycket litet. När Wilhelm III år 1672 uppehöll sig i Deventer, ville han dock ära sin borgmästaren med att låta denne måla sitt porträtt. Kasper Netscher hade ^{han} fint afmålat, och Wilhelm lönade Deventers borgerskap en kopia af det Netscher'ska porträttet. Borgerskapet afgaf ett ~~stort~~ betecknande svar på detta löfte. Det tackade, men önskade, att ^{den} Wilhelm ville gifva dem sitt porträtt, han ville ge dem en kopia af Ter Borcks, ^{lärarens} mästarens hand, ej af Netschers, lärjungens. Deventers borgerskap's stolta svar var fullt berättigadt ^{af sin} konstens synpunkt. Kasper Netscher i alla ära; men Ter Borcks stöket uppstodde, han aldrig, ehuru han var ojämförligt mer outslad och eftersikt, ~~bländ~~ ^{än} denne. Under sin första mästaretid målade han i Ter Borcks breda, fria, flytande stil; något af denna bibehöll han alltid, men öfvergick mer och mer till den stil, som utmärkte Frans van elliers under dennes bästa tid, en fint penslad framställning inne i en varm, lysande klarhet, hvarstera han vordt mer och mer manererad, mer och mer prög i beröcktidens stils smak, kallare i färgen, Formare i uttrycket, men alltid över-

14/3.93.

14/3.93.

N: 249. Den, s. målade den tafla, s. här i afbildn. visas och finns i Haags museum, är den bekante Paulus Potter, s. än i dag gälla för alla djurmålare Konung. Paul Potter föddes år 1625 och afled i Amsterdam år 1654. Han tillhörde en gammal ansead familj i Enckhuysen, fick mästarebrev i Delft och verkade därefter i Haag och Amsterdam. Han blef gift med dottern till en byggnadsentreprenör Baldkeneynde, hvars porträtt ^{målade af B. artel v. d. Helsh} han kommit till vår tid. När Paul friade till hs dotter Adriana, satte sig fadern först på träsen, kruske blott på skänkt, med den förklaring: "ja, om han målade människor, skulle han gärna på flickan; men tänk: en fånmalare!" Paul Potter afled ~~h~~ vid endast 29 års ålder. Under denna korta lifstid hade han hunnit bli den förste och intill denna dag oöfverträffade mästaren inom den genre han valt. Hans naturområde är de flacka holländska betesmarkerna med deras flockar af betande välfidda husdjur. Man har anmärkt, att Jan van Goyen målade sina ypperliga taflor så om om han varit närsynt, det vil säga i stora drag med endast aning om omständigheterna, samt Potter målade sina, s. om han varit långsynt. Man ser hvajsblad på trädet, hvajsgrästrä på marken, väntan hvajsbär på sina djur, man har ser och vi luftan i dess genomskinliga kropplighet och ljuset i den varma verksamhet, och det hela gir fjäderskull intrycket af något stort och sernt. Men framför allt anmärker man genom den skarpa uppfattningen af husdjurens individualitet. Hans kor, till ex. äro icke endast typer af sin ^{korrekt i utmärkt viktigt prunkade} klass och äro de tillhöra; de äro ~~hvar~~ individer, hvar och ett med sina egenomliga drag och sitt eget lynne, återgifte ^{spesialt} i gestalten och i blickan. Landskapet, hvars Hans mest berömda verk & finnas i Haag, och i Petersburgs museer. Vårt nationalmuseum, har en tafla, s. falskeligen bär hans signatur. Hans skyldran står, säger Georg Gothe, mer med ditt namn än med sin pensel. Här på bordet föreligger i radning en tafla, "gräshimlen", s. ^{Wetervit Hamburg} finns i galleriet. Det är ytterst sällan mästaren har, som här, framställt ett enskildt djur. Samtidigt har han gjort det på beställning af den egare. Det är för öfrigt ett af hans mästerverk. Paul måste ha varit djurvän. Han kunde, annars icke ha målade uppställt, så om han gjort, det icke sällan vackra uttrycket i våra husdjurs ögon, som man har varit ett glömma, sedan man en gång sett det.

14/3. 93.

